

daki müstahkem Girdkûh Kalesi'ne kapandı. Kaynaklarda Kutalmış'ın ayaklanma sebepleri hakkında bilgi yoktur. Ancak Tuğrul Bey'in, kısa bir süre önce annesiyle evlendiği kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Süleyman'ı vâliat ilân etmesi onun isyanına sebep olmuş olabilir. Çünkü Kutalmış, babası Arslan Yabgu kardeşlerin hepsinden yaşça büyük olduğu ve Gazneliler'in eline düşmeden önce Oğuzlar'ın başında bulunduğu için kendini tahtın hakiki vârisi gibi görüyordu. Tuğrul Bey, Kutalmış'ın üzerine asker gönderdiyse de kuvvetleri mağlûp oldu. Bunun üzerine Girdkûh Kalesi'ni bizzat kendisi kuşattı; fakat o da başarılı olmadı ve Vezir Amîdülmülk el-Kündürî'yi görevlendirdi. Kısa bir süre sonra da barış görüşmeleri başladı; Kutalmış ancak şu şartlarla barışa yanaşıyordu: Sultan kendisine bir şey yapmayacağına dair talâk üzerine yemin edecek, ayaklanmasından dolayı kendisinden tazminat istenmeyecek, Süleyman'ın kız kardeşiyle evlenmesine karşı çıkılmayacak ve yönetimine geliri bol bir vilâyet verilecekti. Bu şartlardan üçünün kabul edilmesine rağmen talâkla yemini sultana kimsenin söylemeye cesaret gösteremeyeceği bildirildi ve onun bu konuda ısrarlı davranması yüzünden müzakereler kesildi. Arkasından da Amîdülmülk kuşatmayı sürdürürken Tuğrul Bey Rey'de vefat etti (8 Ramazan 455 / 4 Eylül 1063). Tuğrul Bey'in ölümüyle Amîdülmülk'ün başşehre dönmesinden sonra Kutalmış kaleden inerek Hemedan-Rey arasında yaşayan Türkmenler'in yanına gitti ve onlardan kalabalık bir topluluğu hizmetine aldı. Bu sırada kardeşi Resul Tegin de ona katıldı ve kendisini Rey üzerine yürüme teşvik etti. Kutalmış'ın 50.000 kişilik bir orduyla yola çıktığını haber alan Amîdülmülk, Tuğrul Bey'in oğlu Alparslan'ın saltanatı ele geçirmek amacıyla Rey'e doğru gelmekte olduğunu duyunca ondan acele etmesini istedi ve Süleyman yerine Alparslan'ın adına hutbe okutmaya başladı. Bu arada Kutalmış'a karşı bir ordu gönderdiyse de ordusu başarılı olmadı. 21 Zilkade 455'te (15 Kasım 1063) Rey'i kuşatan Kutalmış, Alparslan'ın öncü kumandanı Hâcib Erdem'in Damgan'a ulaştığını öğrenince şehrin önünden ayrılarak ona karşı gitti ve Dihinemek denilen yerde kuvvetlerini dağıttı; yaklaşık 15 km. uzaklıkta bulunan Alparslan'ın yolunu kesmek için de akarsuların yönünü güzergâh üzerindeki çorak tuz vadisine çevirerek burayı bir bataklık haline getirdi. Fakat olaylar umduğu gibi gelişmedi ve

Alparslan bataklığı geçerek Kutalmış'ın ordusunu bozguna uğrattı; kardeşi Resul Tegin ve oğlu Süleyman (Şah) ile bazı kumandanlarını esir aldı. Kutalmış, dağılan ordusundan geriye kalanları kendi kalesi Girdkûh'a doğru çekmeye çalışırken kalyalık bir bölgede atından düşerek öldü; naaşı Rey'e getirilip Tuğrul Bey'in türbesine gömüldü (13 Zilhicce 455 / 7 Aralık 1063).

BİBLİYOGRAFYA :

Azîmi Tarihi: Selçuklularla İlgili Bölümler: h. 430-538 (nşr. ve trc. Ali Sevim), Ankara 1988, metin, s. 9, 10; tercüme, s. 12; Râvendî, *Râhatü's-ş-şudûr*, s. 92, 104, 454; a.e. (Ateş), I, 91, 103; II, 413; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, s. 30-32; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 625, 630; X, 36, 37; Bündârî, *Zübdetü'n-Nuşra*, s. 12, 13, 28-29; a.e. (Burslan), s. 9, 10, 27, 28; Sibî İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1967, bk. İndeks; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, s. 33; Reşidüddin, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Ahmet Ateş), Ankara 1960, II/5, s. 7, 11, 20, 26, 27, 28; İbn Hamdûn, *Tezkire*, TSMK, III, Ahmed, nr. 2948, vr. 151^b, 155^b, 157^a; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I: Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 44, 45-47, 49, 50, 52, 53, 57; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 15, 45, 46, 50, 58, 70, 115; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1992, III, bk. İndeks; a.m.f., "Tuğrul Bey", *İA*, XII/2, s. 32, 34-36; Atsız, "Arslan Yabgu'nun Oğlunun Adı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 183-189; Muharrem Kesik, "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", *TK*, sy. 454 (2001), s. 97-105; M. Fahreddin Kirzioğlu, "Kars", *İA*, VI, 361-362.

FAKUK SÜMER

KUTÂMÎ (القطامی)

Ebû Saîd Umeyr b. Şüeym
b. Amr (Âmir) b. Bekr et-Tağlibî
(ö. 101/719-20 [?])

Emevîler devri Arap şairi.

Muhtemelen 40 (660-61) yılında Suriye'nin kuzeyinde Tağlib kabilesinin yaşadığı bölgede doğdu. "Keskin gözlü" anlamına gelen lakabı Kutâmî avcı bir kuş olan doğanın isimlerinden biridir (Cezzâr, III, 1280-1281). Hıristiyan iken müslüman olan Kutâmî'nin adı ilk defa, kabilesi Tağlib ile rakipleri Kays Aylân arasındaki Mercirâhit savaşı sırasında (64/684) duyuldu. Kutâmî, Abdullah b. Zübeyr ile Emevî hânedanı arasındaki ihtilâfta bu iki kabilenin farklı tarafları desteklemesi sebebiyle çıkan savaşlara katıldı. Bunların birinde Kays kabilesine esir düştü. Kabilenin reisi Züfer b. Hâris daha sonra onu serbest

bıraktı; elinden alınan malları iade etti, ayrıca kendisine 100 deve verdi. Bu vesileyle Züfer b. Hâris için bir methiye nazmeden Kutâmî, diğer şiirlerinde savaşların verdiği zararlardan söz ederek iki kabileyi barışa davet etmiştir (Şevki Dayf, s. 224-225).

Halife Abdülmelik b. Mervân, Kutâmî'nin şiirlerinden haberdar olunca çok beğenmiş, zekâ ve saânatını övmüştür. Kutâmî, Dimaşk'ta görüştüğü Velîd b. Abdülmelik'i Mütenebbî'nin methiyelerini andıran bir kasideyle methetmiş, Kureyş'in Hz. Peygamber'e yardımlarına, Hanîf dininin esaslarının tesbitindeki katkılarına işaretlerle bu kabileden takdirle söz etmiştir (Zekî Âbidin Gureyib, s. 41). Halifeler dışında diğer devlet adamları, edip ve âlimlerle de görüşen Kutâmî'nin ölümü için 101 (719-20), 110 (728-29) ve 130 (747-48) yılları gibi farklı tarihler verilmektedir. Şiirlerinde Ömer b. Abdülâzîz'den hiç söz etmemesi ve Sibeveyhi tarafından şiirlerinin şahid olarak kullanılması dikkate alınarak onun 110 (728-29) yılından önce vefat ettiği söylenebilir. Çünkü Sibeveyhi, Cerîr b. Atiyye (ö. 114/732) ve Ferezdak'tan (ö. 114/732) sonraki şairlerin şiirlerini şahid olarak kullanmamıştır.

Kutâmî, Müslim b. Vefîd'den önce "Sarılgavânî" (güzellere vurgun) lakabını ilk alan şairdir. Şair Ahtal'in (ö. 92/710-11) onun dayısı olduğu söyleniyorsa da bunun doğru olmadığı, ancak her ikisinin Tağlib kabilesine mensup bir aileden geldiği belirtilmektedir.

Şiirlerinden Kutâmî'nin iyi yetiştigi, hem çöl hem de yerleşik hayatı iyi bildiği, fakat kendisinin insanı etkileyen, güven veren kahramanlık ve yiğitlik yönü itibarıyla bedevîliği tercih ettiği anlaşılacaktır. İbn Sellâm el-Cumâhî ona Baîs el-Mücâşî, Küseyyir ve Zürrumme ile birlikte İslâmî dönem şairlerinin ikinci tabakası içinde yer verir ve kendisini Ahtal ile karşılaştırarak ince ve zarif bir şair olduğunu söyler (*Fuâhülü's-şu'arâ*, II, 534). Ahtal de Kutâmî'nin iyi bir şair olduğunu kabul eder (Merzübânî, s. 74).

Kutâmî'nin otuz iki parça şiirden meydana gelen divanı ilk defa Jacob Barth tarafından Berlin'de bulunan bir yazma nüsha esas alınarak şârihi bilinmeyen bir şerhiyle birlikte neşredilmiştir (Leiden 1902). Barth, şairin çeşitli kaynaklarda bulunduğu dokuz beytini de divana eklemiştir. Bu neşirde Kutâmî'nin hayatı ve

şiiirine dair Almanca bir giriş yer almaktadır. Osman Reşer (Oskar Rescher) divan üzerine *Beiträge sur Arabischen Poësie* (Leiden 1960-1961) adıyla bir çalışma yapmıştır. Daha sonra İbrâhim es-Sâmerrâî ve Ahmed Matlûb, iki yazma nüshaya daha başvurarak Kutâmî ve şiiiri hakkında bir giriş ve çeşitli notlar ilâvesiyle divanın ikinci neşrini gerçekleştirmişlerdir (Beyrut 1960).

BİBLİYOGRAFYA :

Kutâmî, *Dîvân* (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî – Ahmed Matlûb), Beyrut 1960; Cumahî, *Fuḥûlû's-şu'arâ*, II, 534; Câhiz, *el-Buḥalâ* (nşr. Tâhâ el-Hâcîrî), Kahire 1981, s. 415-416; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egâni*, XXIII, 175-219; Merzûbânî, *Mu'cemû's-şu'arâ* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kahire 1379/1960, s. 73-74; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhere* (Hâşimî), II, 803; Abdürrahîm b. Ahmed el-Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşiş* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1367/1947, I, 180-184; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 94; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 122; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, II, 224-226; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 559-603; Zekî Âbidîn Gureyyib, *el-Kutâmî: Hayâtüh ve şî'ruh*, Kahire 1986; Cezzâr, *Medâhîlü'l-mü'ellifin*, III, 1280-1281; H. H. Bräu – [Ch. Pella], “al-Kuṭâmî”, *EP* (Ing.), V, 540-541.

🕌 ZÜLFİKAR TÜCCAR

KUTB

(bk. KUTUB).

KUTB

(قطب)

Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisini Türkçe'ye ilk tercüme eden XIV. yüzyıl Altın Orda şairi (bk. HÜSREV ü ŞİRİN).

KUTBE b. ÂMİR

(قطبة بن عامر)

Ebû Zeyd Kutbe b. Âmir b. Hadîde el-Hazrecî es-Selemî

Sahâbî.

Medine'de doğdu. Benî Hazrec'in Selemoğulları kabilesinin ileri gelenlerinden dir. Medineli ilk altı müslümandan biri olup Birinci Akabe Biatı'nda bulundu. İkinci Akabe Biatı'nda da kabilesini temsil etti. Bedir Gazvesi'nden itibaren Hz. Peygamber'le birlikte bütün savaşlara katıldı ve büyük yararlılıklar gösterdi. Ok atmadaki maharetiyle bilinen Kutbe, Uhud Gazvesi'nin en sıkıntılı anlarında Resûl-i

Ekrem'in yanından ayrılmadı, dokuz yerinden yaralandı ve Resûlullah'ın övgüsünü kazandı. Mekke'nin fethinde kabilesinin bayraktarlığını yaptı. Fetih'ten sonra Tihâme bölgesinde yaşayıp İslâm'a boyun eğmeyen Has'am kabilesine gönderilen yirmi kişilik müfrezeyle kumandan tayin edildi ve kendi adıyla anılan seriyeyi başarıyla yönetti.

Câhiliye döneminde soylu Kureyş kabilesi mensuplarının ihramlı iken evlerine kapılarının, diğerlerinin ise evlerinin arkasından açtıkları bir gedikten girmeleri âdeti. Bu âdete aykırı davranan Kutbe'yi Kureyşliler günahkâr sayınca evlere arkalarından değil kapılardan girmeyi emreden âyet (el-Bakara 2/189) nâzil oldu (İbn Kesîr, I, 327).

Kutbe b. Âmir, kendi kabilesine mensup sahâbeden Ümmü Amr bint Amr b. Hadîde ile evlenmiş ve bu evlilikten Ümmü Cemîl adında bir kızı olmuştur. Kaynaklarda onun Hz. Osman döneminde (644-656) vefat ettiği kaydedilmekte, hadis rivayet ettiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkîdî, *el-Meğâzi*, I, 7, 9, 24, 243, 335; II, 754, 800, 981; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 430, 432, 699; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 219, 220; II, 162; III, 578-579; VIII, 409; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 355-356; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, III, 347; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 249-250; Ebû Nuaym, *Ma'rîfetü's-şahâbe*, TSMK, III, Ahmed, nr. 497, II, vr. 153*; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, IV, 525; İbn Hazm, *Cevâmî'u's-sîre* (nşr. İhsan Abbas – Nâsirüddin Esed), Kahire 1956, s. 70, 82, 138; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 1282; İbnü'l-Cevzî, *Şifatü's-şafve*, I, 489; İbnü'l-Esir, *İdsü'l-gâbe*, IV, 406; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, Beyrut 1402/1982, II, 206; Zehebî, *Tecridü esmâ'i's-şahâbe*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rîfe), II, 15; İbn Kesîr, *Tefsîrürü'l-Kur'an*, I, 327; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 237; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, VI, 327; Hâlid Abdurrahman el-Akk, *Mevsû'atü'l-'uzamâ' havle'r-resûl*, Beyrut 1412/1991, III, 1595.

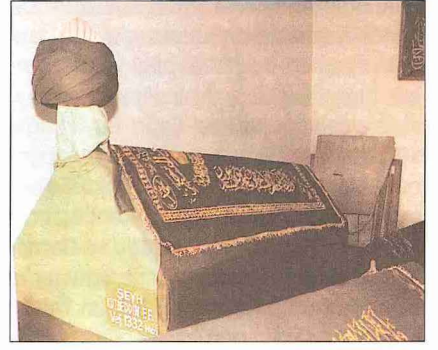
🕌 MEHMET EFENDİOĞLU

KUTBÎ DEDE EFENDİ

(1862-1914)

Şeyh, dinî eserler bestekârı.

İstanbul'da Kocamustafapaşa'daki Sünbül Efendi Hankahı'nda doğdu. Asıl adı Mehmed Kutbüddin olup bu hankahın şeyhi Seyyid Mehmed Rizâeddin Efendi'nin oğludur. İlk bilgileri ve tasavvufi eğitimi babasından alıp onun mânevî terbiyesi altında yetişti, yirmi yaşlarında iken babasından hilâfet aldı. 1885'te Koca Mustafa Paşa Camii hatipliğine tayin edi-

Kutbî Dede Efendi'nin Koca Mustafa Paşa Külliyesi'ndeki türbelerden birinin içinde bulunan sandukası – İstanbul

len Kutbüddin Efendi'ye 5 Rebülevvel 1309'da (9 Ekim 1891) babasının vefatı üzerine 21 Cemâziyelevvel 1309 (23 Aralık 1891) tarihli fermanla Sünbül Efendi Hankahı şeyhliği vazifesi verildi. Bir yıl sonra hac farızasını yerine getirdi ve aynı yıl külliye içerisinde bulunan Rahime Hatun Türbesi'nin kayyumluğu ile Koca Mustafa Paşa vakıfları tahsildarlığı görevi de kendisine verildi. Bu arada Merkez Efendi Tekkesi şeyhi Ahmed Mesud Efendi'nin kızı Fatma Zehrâ Hanım'la evlendi. Kutbî Dede, 11 Safer 1332 (9 Ocak 1914) tarihinde mide rahatsızlığından öldü ve hankahta külliyenin bahçesindeki türbelerin birinde babasının yanına defnedildi. Yerine şeyh tayin edilen oğlu Mehmed Râzî Efendi (Yücesünbül, ö. 1978) bu vazifesini tekkelerin kapatılmasına kadar (1925) devam ettirmişti.

Dévrinde dinî müsikiye dair bilgisi ve bu sahada bestelediği ilâhilerle tanınan Kutbî Dede, müsiği bilgilerini hankahın zâkirlerinden ve Hamâmîzâde İsmâil Dede'nin öğrencilerinden Mutafzâde Ahmed Efendi'den almıştır. Özellikle devran zikri esnasındaki hâkimiyetiyle tanınmış, tasavvufî bilgisinin yanı sıra nazik ve mütevazî kişiliğiyle çevresinin sevgi ve teveccühünü kazanmıştır. Bestelediği eserler arasında, “Dostlar bilin şimden gerü nâm u nişân olmaz bana” mısraıyla başlayan hüzzam, “Dağlar ile taşlar ile çağırayım Mevlâm seni” mısraıyla başlayan hicaz ilâhileri günümüzde de okunan eserlerinden bazılarıdır. Son zamanlarda yapılan bazı nota neşriyatında (bk. Gürer, s. 32; Şengel, IV, 57; Hatipoğlu, s. 73) Kutbî Dede'nin Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olarak kaydedilmesi yanlıştır.